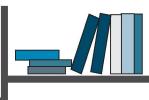

**Светлана
Глибцик,**

главный библиограф Центральной
научной библиотеки
Харьковского национального
университета
имени В. Н. Каразина

Видатні бібліографи: наукові розвідки

Основатель харьковской университетской школы библиографов **Х. С. Надель (1905–1968): к 110-летию со дня рождения**

Статья посвящена жизни и деятельности заведующего научно-библиографическим отделом Центральной научной библиотеки Харьковского государственного университета (ныне – Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина) Хацкеля Соломоновича Наделя (1905–1968) и его творческому наследию.

Прошло уже почти полвека после ухода из жизни Хацкеля Соломоновича Наделя, но его помнят в двух библиотеках, где он работал: в Харьковской городской научной библиотеке имени В. Г. Короленко (там в 20-30-х годах прошлого века Надель начинал свою деятельность библиографа) и в Центральной научной библиотеке Харьковского университета (ныне – национального, имени В. Н. Каразина), где он трудился после войны. Но в украинском культурном пространстве имя Х. С. Наделя почти не известно, несмотря на то что ему принадлежит более 150 печатных работ, где он выступает в качестве библиографа, библиотековеда, литератороведа и фольклориста. Несомненно, жизнь и творчество этого незаурядного человека стоит более пристального внимания.

Поиск информации о жизни Х. С. Наделя вылился в целое расследование, и о нем подробно рассказано в докладе "Забытое имя: библиограф, библиотековед, литераторовед, фольклорист Х. С. Надель (1905–1968)", опубликованном в материалах конференции "Четвертій бібліографічні студії, присвячені 120-річчю Михайла Ясинського" (Харьков, 2009) [2]. Здесь же мы изложим результат поисков: полную биографию Х. С. Наделя.

Хацкель Соломонович Надель родился 15 сентября 1905 года в городе Ковно (с 1917 года – Каунас, Литва). Его отец служил кантором в синагоге.

В 1915-м, когда Германия стала вести военные действия против Литвы, царское правительство распорядилось, чтобы все евреи покинули так называемую "прифронтовую полосу". В течение года семья Наделей пыталась осесть в Эстонии, Белоруссии и Украине. В 1916 году, после переезда семьи в Ногайск (ныне – Приморск, Запорожская обл.), Хацкель поступил в местное реальное училище. В 1919 году, когда в возрасте 48 лет умер его отец, 14-летний подросток вынужден был оставить училище и поступить на работу. Одновременно он занимался самообразованием. В 1922 году, после смерти матери, осиротевший юноша переехал в Харьков. Пробовал себя на разных работах, в том числе и в качестве библиотекаря.

В июле 1925 года Надель был принят в Харьковскую государственную научную библиотеку имени В. Г. Короленко, где занимал должность библиотекаря, а затем и библиографа. Ему негде было жить, и он ночевал в библиотеке. Со временем Х. С. Надель стал прекрасным специалистом. Он проявил себя и в

общественной жизни: с 1925 по 1934 год был редактором стенгазеты, многократно избирался членом местного комитета, а в 1934-1935 годах был председателем ревизионной комиссии обкома Союза политпросветработников Харьковской области.

В библиотеке имени В. Г. Короленко он проработал до июля 1935 года. По совместительству заведовал библиотекой Харьковского еврейского машиностроительного техникума. Там он привлек к библиотечному делу студентку техникума, в будущем библиографа ЦНБ и его ближайшего соратника – Раиль Абрамовну Ставинскую.

В 1925-1929 годах он учился на курсах иностранных языков (на базе их впоследствии был создан институт¹). С 1928-го начал публиковаться. В 1931-1934 годах учился в Харьковском вечернем университете "Робос" при Харьковском ВУИКО (Всеукраинском институте коммунистического образования). В июле 1935 года Наркомпрос перевел Х. С. Наделя на работу в Киев, где он занял должность библиографа в Центральном библиотечном коллектире Наркомпроса УССР. Осенью Надель поступил учиться на заочное отделение библиотечного факультета Киевского педагогического института. С 1936 по 1941 год работал консультантом-библиографом Научно-методического кабинета библиотековедения и массовой библиографии Наркомпроса УССР (г. Киев), по совместительству (1937-1941) – заместителем директора государственной еврейской библиотеки им. М. Винчевского. В Киеве Хацкель Соломонович женился, у него родился сын Лион.

Х. С. Надель активно печатался в журналах и газетах, его работы также вышли отдельными брошюрами. Публиковался он на русском, украинском, идиш и польском языках. Помимо статей библиотековедческого и литературоведческого характера, Надель создал целый ряд библиографических памяток и списков, посвященных писателям: Шолом-Алейхему, М. Горькому,

Н. Островскому, М. Коцюбинскому, И. Франко, Шота Руставели и многим другим. В польской газете *Głos radziecki* помещал библиографические обзоры литератур народов СССР: азербайджанской, армянской, белорусской, грузинской, казахской и узбекской.

Когда началась Великая Отечественная война, Надель с семьей переехал в Харьков. С конца июня до середины августа 1941 года работал консультантом-библиографом отдела литератур народов СССР в ХГНБ им. В. Г. Короленко. В августе ушел на фронт, но в ноябре 1941 года из-за болезни сердца его комиссовали.

В декабре 1941 года Надели эвакуировались в Кзыл-Орду. С декабря 1941-го по апрель 1943 года Хацкель Соломонович преподавал английский язык в школе, заведовал избоями-читальней в колхозе "Кооператор" Сыр-Дарынского района Кзыл-Ординской области (Казахская ССР). С апреля 1943-го до конца августа 1945 года руководил библиотекой Кзыл-Ординского пединститута, которая обслуживала преподавателей и студентов Объединенного Украинского университета (ХГУ вился туда во время войны).

В 1945 году Надели вернулись в Харьков. В сентябре 1945-го Хацкель Соломонович был принят на работу в Центральную научную библиотеку Харьковского государственного университета – на должность библиотекаря "за счет средств, предназначенных на переучет и переинвентаризацию книжных фондов", как сказано в приказе по ЦНБ [1].

Но уже 6 марта 1946 года вышло распоряжение "считать [Х. С. Наделя] на постоянной работе на должности заведующего научно-библиографическим отделом" [1]. Этот отдел был фактически воссоздан им после войны. За годы своей работы Х. С. Надель сформировал сплоченный коллектив специалистов, мастеров своего дела. Со второй половины 1940-х годов под его началом работали библиографы П. А. Штангей, В. Г. Мухина, В. А. Станишевский, В. К. Мазманянц,

М. Г. Швалб, Р. А. Ставинская, Э. С. Беркович, М. Л. Штраймиш.

Если раньше библиографические издания библиотеки (это были в основном каталоги) появлялись от случая к случаю, то теперь их составление стало одним из приоритетных направлений работы отдела. Была создана разветвленная система библиографических указателей: биобиблиографии, пособия в помощь науке и учебному процессу, указатели, раскрывающие содержание периодических изданий ХГУ. За время работы Х. С. Наделя в ЦНБ библиографических изданий вышло больше, чем за предшествующие сто пятьдесят лет.

К началу 1950-х годов сам Хацкель Соломонович уже был автором около 100 публикаций, половину которых составили библиографические и библиотековедческие работы. Его вклад в библиотечное дело был по достоинству оценен: начиная с 1925 года он неоднократно награждался премиями (в Харькове, Киеве, Кзыл-Орде), в послевоенные годы работы в ЦНБ ему ежегодно выносились благодарности, он был отмечен как отличник труда.

Несмотря на это в 1951 году волна сталинских репрессий настигла и его: 10 марта Х. С. Надель был уволен с занимаемой должности заведующего библиографическим отделом "по сокращению штатов", как сказано в приказе по ЦНБ [1]. На самом деле он был арестован и осужден по 58-й статье: придралась к его публикации в американской еврейской печати. Обвиняли Наделя и в дружеских отношениях с "врагами народа" – еврейскими актерами и писателями Москвы и Киева. Он отбывал срок в лагере в городе Мариинске Кемеровской области. Вернулся в Харьков в конце 1954-го, был реабилитирован в 1956 году [3].

С июля 1955 года в течение 8 месяцев работал на временных работах. После реабилитации, в октябре 1956 года, назначен временно исполняющим обязанности заведующего отделом обслуживания и книгохранения ЦНБ, через два го-

¹ Харьковский педагогический институт иностранных языков им. Н. К. Крупской.

да переведен на посаду замес-
тителя заведуючого цим відомством.

Х. С. Надель продовжував при-
нмати участь в підготовці біблио-
графічних видань ЦНБ, публіко-
вал бібліотековедческі та лі-
тературоведческі статті. Серед
їх найбільш значущими є
бібліографічні пос-
бія, присвячені хіміку Н. А. Из-
майліву, історикам П. Г. Риттеру,
А. П. Ковалевському та К. Е. Гріневичу,
систематичний указальник до журнала
"Східний світ" – "Червоний
Схід" (1927-1931), видання "Труды
географов Харьковского государствен-
ного университета им. А. М. Горь-
кого. 1956-1966 гг.", статті по воп-
росам каталогізації та бібліогра-
фізму літератури, в частності
літератури Азії та Африки, істо-
рико-бібліографічний опис
"Індологія в Харьковском универ-

ситеті за полтора століття" ("Народи
Азії та Африки", 1964, № 2) та інші.

Смерть женої в 1959 році подор-
вала і без того слабе здоров'я
Х. С. Наделя, прошедшого війну,
тюрему, лагерь. В одну з поездок в
Москву в 1966-му у нього слізився
инфаркт, після чого по возвраще-
ні до дому він прожив всього полтора
роки. Умер Хацкель Соломонович
26 січня 1968 року. В некро-
логі, опублікованих в газеті
"Харківський університет" [4], що сказано
як про сердечному чоловіку,
чутком та уважливим руководи-
телем, таланливим організатором.

Х. С. Надель залишив після себе
велике творче спадщина. К
сожалінню, багато джерел
в Харкові в наявні часи недоступні:
практично всі праці Х. С. Наделя
1920-1940-х років, вищед-

шіє отдельними виданнями, були
изъяті з бібліотек, як і книги
всіх, хто підвергся репресіям.
Крім того, література на юдейській
мові (в тому числі періодика) поз-
дніше, за небольшим винятком, була
видала з фондів бібліотек. Із робіт
Наделя того періоду збереглися
лише опубліковані в ряді українських
журналів та газет, а також бібліо-
графічні посібники кінця 1940-х –
початку 1950-х років. Більшість
їх представлена в бібліотеках
до 1950-х – 1960-х років. Тем не менше
практично всі праці Х. С. Наделя
отражені в картотеці, складленій
в 1985 році до 80-річчя з дня
їхніх народження бібліографами
ЦНБ Р. А. Ставинською та
М. Г. Швалбом. Надіємося, що со
временем і ці матеріали увідкри-
ті.

Література

1. Архів ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Ф. 15. Оп. 2-л. Ед. хр. 102.
2. Глибіцька, С. Б. Забуте ім'я: Бібліограф, бібліотековед, літературовед, фольклорист Х. С. Надель (1905-1968)/С. Б. Глибіцька//Четвертій бібліографічний студійний з'їзд, присвячений 120-річчю Михайла Ясинського. – Х., 2009. – С. 114-120.
3. Надель, Л. Х. (г. Афула, Ізраїль). Прошов війну, тюрему, ГУЛАГ... [Об отце, Х. С. Наделе]/Лион Надель//Єврей-
ський камертон. – Тель-Авів (Ізраїль), 1996. – 23 авг. с фото.
4. Пам'яті товариша [Х. С. Наделя]//Харк. ун-т. – 1968. – 6 лют.

Бібліотечний форум: історія, теорія і практика

№ 1 (1) 2015

Науково-інформаційний шківартальний журнал

Засновник - фізична особа
Башун Олена Володимирівна
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 21735 -11635 Р
від 21.12.2015
Заснований у грудні 2015
рока, м. Київ

Головний редактор
Олена Башун,
канд. пед. наук

Звертайтесь до редакції:

067-625-36-52,
066-840-97-83
e-mail:
olenabashun@gmail.com

Журнал "Бібліотечний форум: історія, теорія і практика"

Передплатний індекс 09923

Відповідальність за точність
поданих фактів, цитат, цифр
та прізвищ несуть автори
матеріалів.
Редакція залишає за собою
право літературного редакту-
вання і скорочення статей.
Рукописні матеріали не рецен-
зуються і не повертаються.
Редакція не завжди поділяє
думку авторів.
За зміст рекламиних інфор-
маційних повідомлень редакція
відповідальності не несе.
У разі передруку посилання на
журнал "Бібліотечний форум:
історія, теорія і практика"
обов'язкове.

© Бібліотечний форум: історія, теорія і практика

Інформаційний партнер
журналу - Українська
бібліотечна асоціація

Зміст

Бібліотеки і війна	2
Калініна Н. Три літери, за якими сховалося життя.....	2
Бібліотекознавство	
Чуканова С. Значення информологии как дисциплины при профессиональной подготовке будущих библиотекарей в вузах США.....	4
Управління бібліотекою. Бібліотечний менеджмент	
Кривоносова О. Корпоративна культура в контексті перспективного розвитку сучасних бібліотек.....	7
Інтернет-технології в бібліотеках	
Біла Л. Нові можливості бібліотек ВНЗ III-IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілів у сучасному інформаційному просторі.....	11
Малиш О., Грищенко Т. Онлайн-ігри в бібліотеках: теорія та практика.....	14
Автоматизація бібліотечних процесів	
Янюк С. Моніторинг відвідування бази даних "Періодика" електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського.....	16
Бібліотечно-інформаційні ресурси бібліотек	
Грищенко Т. Співпраця відділу документів іноземними мовами Сумської обласної універсальної наукової бібліотеки з волонтерами різних країн світу.....	22
Довгань А. Іздания искусствоведческой тематики как составляющая документного ресурса научной библиотеки Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств.....	24
Бібліотечно-бібліографічне обслуговування	
Вербова В. Інформаційно-бібліографічне забезпечення науково- педагогічних досліджень Національної академії педагогічних наук України.....	28
Лобода Г. Молодіжна толока: "Бібліотека єднає молодь".	32
Пізнавально, захопливо, корисно.....	34
Пономаренко С. ART-резиденція в бібліотеці.....	34
Тертилова А. Бібліотерапія як напрямок роботи сучасного бібліотекаря.....	36
Мережа бібліотек	
Молчанова С. Роль бібліотеки ВНЗ у формуванні ціннісних орієнтирів молоді в нових умовах.....	39
Методична діяльність бібліотек	
Григорян А. Професійний конкурс методистів і бібліографів публічних бібліотек Півдня України.....	44
Українська бібліотечна асоціація	
Маніфест Української бібліотечної асоціації "Бібліотеки в умовах кризи"	48
Форум "Бібліотека – громада: відкритий простір": підбиваємо підсумки проекту.....	51
Бібліотечні форуми, конференції	
Кудлач В. Притягальне поле "галактики Гутенберга"	52
Промська О. Історія бібліотек Рівного.....	55
Видатні бібліографи: наукові розвідки	
Глибіцька С. Основатель харьковской университетской школы библиографов Х. С. Надель (1905–1968): к 110-летию со дня рождения.....	58
Вітаємо ювіляра	
Чегринець М. Людина благородних поривів До 75-річного ювілею Раїси Василівни Онищенко.....	61
Літературна сторінка	
Маркова Л. Коли оживають казки. П'єса-казка для дітей.....	63
Посміхніться	67

У зв'язку із закриттям НВП "Ідея", засновника журналу "Бібліотечний форум України" з 2003 року, реєстраційне
свідоцтво КВ № 7342 від 25.05.2003, журнал "Бібліотечний форум України" надалі виходити не буде. Замість нього за-
реєстровано журнал з іншою назвою "Бібліотечний форум: історія, теорія і практика", який надсилається всім перед-
платникам журналу "Бібліотечний форум України" на друге півріччя 2015 року (№ 3 (49) 2015 та № 4 (50) 2015) з ме-
тою виконання зобов'язань перед передплатниками.